

Boris Radosavljevič

KATOLIŠKA NARODNA STRANKA IN HRVATI V LETIH 1897–1903

Leto 1897 je s propadom Badenijevih jezikovnih naredb prineslo veliko razočaranje slovenskim narodom monarhije in hud udarec upanju v rešitev narodnostnega vprašanja. Zato so se proti koncu 19. stoletja začele med Slovenci v večji meri obnavljati misli in načrti za večjo povezavo s Hrvatsko.¹ Razvoj te in jugoslovanske misli nasploh je v političnem življenju slovenskega ljudstva vezan predvsem na usmerjenost in dejavnost najpomembnejših slovenskih političnih strank – Katoliške narodne stranke (KNS), Narodno napredne stranke (NNS) in Jugoslovanske socialdemokratske stranke (JSDS)². V pričujočem sestavku bo posebna pozornost namenjena Katoliški narodni stranki, ogroditelj sestavka pa bo pisanje »Slovenca« na zgoraj omenjeno temo.

Med vsemi slovenskimi političnimi strankami in skupinami je bila najpomembnejša prav Katoliška narodna stranka, ne le kot nosilka slovenskih vizij jugoslovanstva v prvih letih našega stoletja in njihov najglasnejši tolmač, temveč zaradi tega, ker je bila kot najmočnejša stranka tudi dejanski politični izraz večjega dela slovenskega ljudstva, odločujoč dejavnik v notranjem političnem življenju in bistven na zunanem področju. Medtem ko so postajali v okviru državne politike slovenski liberalci vse manj pomembni, se je vloga slovenskih klerikalcev v dunajskem državnem zboru večala. Zlasti Ivan Šušteršič je bil velik mojster parlamentarne politike. V tem času pa se je začel oblikovati tudi jugoslovanski program Katoliške narodne stranke, katerega temeljne značilnosti so vse do l. 1917 bile: načelno zavračanje revolucionarne rešitve jugoslovanskega vprašanja, opiranje na Avstrijo in njene državne okvire, hrvatsko državno pravo za temelj zedinjenja Slovencev in Hrvatov, v zadnji fazi in kot končni cilj pa oblikovanje avtonomne jugoslovanske države na tripartitski osnovi ob pomoči habsburškega žezla in pod njegovo vladavino.

V okviru teh postavk pa je obstajalo več različic o poteh in načinu njihovega uresničenja. Prva in splošno najvplivnejša različica je bil politični in narodni koncept načelnika kranjskih klerikalcev, dr. Ivana Šušteršiča. Temeljil je na ohranitvi interesov habsburške dinastije in monarhije in na hrvatskem državnem pravu, ki je predstavljalo oblikovanje jugoslovanske državnopravne celote v okviru monarhije. V tako reformirani Avstro-Ogrski so Šušteršičevi privrženci videli v okvirih nekakšnega bodočega jugoslovanskega državnega dela monarhije tudi rešitev slovenskega narodnostnega vprašanja.³

Kot sem že poudaril, so se prav v času ob koncu 19. stoletja začele intenzivneje obnavljati misli in načrti za večjo povezavo s Hrvatsko. Zato bi bilo mogoče dobro ta proces podrobneje predstaviti.

Za marec l. 1897 so bile razpisane volitve v državni zbor po novem Badenijevem volilnem redu.⁴ Povezanost slovenskih poslancev z nemškimi konservativci pod Hohenwartovim vodstvom se je začela krhati tako po padcu Taffejeve vlade. Del slovenskih poslancev (med njimi vsi primorski) je zapustil Hohenwartov klub, medtem ko je drugi del s Klunom in Šukljutom ostal v njem. Volitve l. 1897, ki so pomenile poraz stare liberalne in konservativne miselnosti, so podobo parlamenta močno spremenile in ustvarile nove parlamentarne grupacije. Povezave v enotnem klubu s konservativnimi Nemci je bilo za vselej konec.⁵

¹ Ferdo Gestrin – Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918*, Ljubljana 1966, str. 314.; *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979, str. 584–585.

² Momčilo Zečević, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921*, Maribor 1977, str. 22.

³ *Zgodovina Slovencev*, str. 584–586; M. Zečević, n. d., str. 22–23; Ivan Šušteršič, *Moj odgovor*, Ljubljana 1922, str. 63–64.

⁴ Fran Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, Ljubljana 1928, str. 64–65.

⁵ *Zgodovina Slovencev*, str. 583–584.

Hohenwart sam na novih volitvah ni kandidiral in tako je sedaj postalo aktualno vprašanje nove oblike povezav slovenskih državnih poslancev. Že konec januarja 1897 je bilo na shodu zaupnih mož Katoliške narodne stranke govora tudi o tej temi. Glede ustanovitve jugoslovanskega kluba je bil po kratki razpravi sprejet predlog osrednjega volilnega odbora (predložil ga je dr. I. Šušteršič), naj »poslanci izvojeni v državni zbor od katoliške narodne stranke, složno in solidarno postopajo v narodnih vprašanjih z vsemi jugoslovanskimi (torej s hrvatskimi poslanci iz Istre in Dalmacije, očitno pa vsaj načelno niso bili izvezeti niti srbski poslanci) oziroma slovanski poslanci«. O obliki tega »složnega in solidarnega postopanja« bi odločali izvoljeni državni poslanci Katoliške narodne stranke sami, seveda »v sporazumu z vodstvom stranke«.⁶

Udeležba na shodu volilnih mož je bila dokaj številna. Prisostnih je bilo okoli 300 zapornikov iz vseh volilnih okrajev. Shodu je predsedoval državni poslanec Povše. Dr. Ivan Šušteršič je podal nekakšno zgodovino pogajanj med jugoslovanskimi poslanci glede ustanovitve skupnega jugoslovanskega kluba (gre predvsem za pogajanja med slovenskimi in hrvatskimi poslanci). V zvezi s tem je bil storjen tudi poskus skupnega nastopa slovenskih liberalcev in klerikalcev. Glavna točka spora, zaradi katere je poskus kompromisa tudi propadel, pa je bil notranjski mandat.⁷

Na volitvah samih je KNS na Kranjskem dobila vseh pet »kmetiških« mandatov, medtem ko so liberalci »rešili vse tri mestne mandate«. Preden so poslanci odpotovali na Dunaj, se je sešel tudi izvršilni odbor KNS in nekoliko modificiral navodila glede ustanovitve jugoslovanskega kluba. Soglasen sklep tega odbora je bila kategorična zavrnitev sodelovanja z liberalci, in sicer »iz načelnih razlogov«. Prevladovalo je tudi mnenje, da bi bilo potrebno ustanoviti zvezo vseh katoliško mislečih slovanskih poslancev. Tu se torej zapušča že tako okrnjeni jugoslovanski okvir (slovenski liberalci in dva dalmatinska poslanca srbske narodnosti) in pristopa k »širšemu« slovanskemu okviru. Poudarjalo se je, da v takšno skupino lahko vstopijo vsi jugoslovanski in slovanski **katoliško** misleči poslanci. Prednost vsega tega naj bi bila številčnejša skupina, kot bi bil zgolj jugoslovanski klub in zato tudi v »praktičnem pogledu važnejša«.⁹

Glavni iniciator za ustanovitev takšne zveze je bil nesporno Šušteršič. 1. aprila 1897 je tako prišlo ustanovitve »Slovanske krščanske narodne zveze«, ki je štela 35 članov. Sestava skupine je bila naslednja: 11 Hrvatov, od tega 6 pristahev narodne stranke (Bulat, Borčić, Klaič, Šupuk, Vuković in Zore) in 5 pravašev (Biankini, Perić, in Trumbić iz Dalmacije ter Laginja in Spinčić iz Istre), 16 Slovencev (Coronini, Gregorčič, Robič, Žičkar, Einspieler, Berks, Gregorec, Šušteršič, Žitnik, Ferjančič, Krek, Kušar, Pfeifer, Pogačnik, Povše in Šuklje), 7 Rusinov (6 iz Galicije in 1 iz Bukovine), 1 Čeh.

Na posvetovanje skupine sta 4. aprila 1897 prišla tudi dalmatinska srbska poslanca dr. Boljak in dr. Kvekić, ki pa sta izjavila svoje obžalovanje, da »iz raznih vzrokov ne moreta pristopiti tej zvezi (zanju je bil prav gotovo velika ovira že samo ime zveze)«. S tem v zvezi je morda zanimiv komentar v *Edinosti*.¹¹

Tudi sam potek nastajanja zveze je bil povezan z nemajhnimi težavami za KNS. O tem nam pričata članka v *Katoliški Dalmaciji* in zadarskem *Narodnem listu* (urejal ga je pravaški državni poslanec Juraj Biankini), ki ju je ponatisnil tudi *Slovenec*. V prvem je govora o

⁶ *Slovenec*, 29. januar 1897, št. 23.

⁷ *Slovenec*, 29. in 30. januar 1897, št. 23 in 24; *Edinost*, 31. januar in 2. februar 1897, št. 13 in 14 (izšli 30. januarja).

⁸ F. Erjavec, n. d., str. 65.

⁹ *Slovenec*, 1. april 1897, št. 73.

¹⁰ *Slovenec*, 5. april 1897, št. 76.

¹¹ *Edinost*, 3. april 1897, št. 40 (»Skupina sicer ne bode to, česar smo si želeli mi, namreč predstaviteljica vseh Jugoslovanov, Slovencev, Hrvatov in Srbov, vendar pozdravljamo tudi to rešitev z zadoščenjem. Skupina se bode imenovala 'Slovanska krščanska narodna zveza'. Na jedni strani bode imela ta skupina res nekoliko širšo podlago, ker jej menda pristopi tudi par Malorusov, z druge strani pa jej bode zopet podlaga ožja, ker ako je res, kar trde današnji tukajšnji listi – bomo pogrešali v njej jedno pleme jugoslovansko. Srba Kvekić in Boljak, sta namreč baje izjavila, da ne moreta pristopiti skupini takim imenom. Mi obžalujemo to v prepričanju, da bi bil tesnejši kontakt med poslanci na Dunaju ugodno vplival na odnose med Hrvati in Srbi. A kaj bi to pomenilo, ako se ustvari nek modus vivendi med prepirajočima se plemenoma jugoslovanskima, to so pokazale volitve v Dalmaciji, kjer je slovanstvo slavilo popolno zmago nad italijanstvom...«).

nesprejemljivosti imena »Jugoslovanski klub«. Hrvatsko-slovenski klub naj bi bilo sprejemljivejše ime. Torej gre tudi v tem primeru za izključitev srbskih poslancev iz Dalmacije. V članku v *Narodnem listu* pa je govora o tem, da »klub Slovansko krščanska narodna zveza v drž. zboru na Dunaju ni nastal po iniciativi nobenega zastopnika iz Dalmacije, marveč izključno po iniciativi dr. Šušteršiča in dr. Laginja (se pravi pravašev iz Istre – op. B.R.), ko se je uvidelo, da v sled obstoječih razmer med Slovenci ni mogoče ustanoviti hrvatsko-slovenskega kluba. O imenu tega neuspelega kluba ni bilo posebne razprave ali . . . zastopniki stranke prava na Dunaju so sklenili, ne vstopiti v klub v slučaju, da se bo imenoval »jugoslovanski«, ne pa hrvatsko-slovenski ali pa slovensko-hrvatski. Zastopniki stranke prava na Dunaju niso nikogar pooblastili niti ne mislijo pooblastiti, da jih vodi ter nikakor ne mislijo, da bi zastopanje teženj hrvatskega naroda izročili v druge roke.«¹²

Vendar je velika gonja Nemcev proti Badenijevim jezikovnim naredbam dala čutiti, da se bližajo zlasti malim narodom prav resni časi¹³ in to je prav gotovo veliko pripomoglo k nastanku zveze.

Na občem zboru katoliškega političnega društva, 21. aprila 1897, je bilo ugotovljeno, da je »sedanja vlada brez prave politične barve. Slovincem ni prijazna, kar dokazujejo neznosne razmere na Primorskem in v Istri, torej ni povoda, da bi slovenski poslanci brezpogojno podpirali vlado. Toda na drugi strani bi bila opozicija »a tout prix« . . . v sedanjih razmerah neumestna in nepolitična. Prva naloga slov. poslancev je torej bila, da iščejo in najdejo zveze s klubi, ki so bili že prejšnja leta prijazni našim zahtevam . . . Z zadoščanjem smemo konstatovati, da je bila večina slovenskih in hrvatskih poslancev povsem složna z našim programom, oziroma zahtevami glede verskih in drugih vprašanj.«¹⁴

30. julija 1897 se je sestalo v Ljubljani na posvetu o »zmedenem političnem položaju v Avstriji sploh« 16 slovenskih poslancev z namenom, da se »razgovore o raznih nujnih političnih vprašanjih, ki se v prvi vrsti tičejo vseh Slovencev in hrvaškega naroda v Istri«. Pridružila sta se jim tudi istrski pravaški poslanec Vjekoslav Spinčič in dalmatinski poslanec Vuković, svojo odsotnost pa je opravičil Laginja z zagotovitvijo, da »se pridružuje vsem sklepom, ki merijo na izboljšanje neznosnih razmer slovensko-hrvaškega naroda v narodnem, političnem in socialnem oziru«. Na sestanku so soglasno sklenili, da se v začetku septembra skliče v Ljubljani vseslovenski shod, na katerem se bodo pojasnile vse zahteve ter izrazile v resolucijah. Izdali so tudi komunique, v katerem so poudarili, da se mora »sedanji vladni sistem na Primorskem . . . z ozirom na neznosne razmere slovenskega prebivalstva v najkrajšem času spremeniti« in da bi »vlade, ki bi ne zadostila vsem tukaj izraženim zahtevam zbrani poslanci ne mogli podpirati.«¹⁵

Na ta sestanek so bili povabljeni tudi predstavniki saborskega kluba hrvatske opozicije, vendar je v Ljubljano prispela namesto tega iz Zagreba samo brzojavka, ki sta jo podpisala Rukavina in Bresztyenszky. V brzojavki sta izrazila obžalovanje, da »vsled saborske verifikacije ne more(jo) poslati nobenega svojega člana. V odgovor je bila tudi iz Ljubljane poslana brzojavka z naslednjo vsebino: »Zastopniki slovenskega in hrvatskega naroda srčno pozdravljamo saborski klub hrvaške opozicije in se zahvaljujemo za izražene simpatije. Negujmo slovensko-hrvatsko vzajemnost kot jamstvo boljše bodočnosti.«¹⁶

Poslanci KNS so sklepe tega sestanka začeli propagirati tudi na raznih volilnih shodih. Tako je na enem izmed njih državni poslanec dr. Žitnik govoril tudi o »obupnem boju obmejnih Slovencev za svoje pravice, osobito primorskih in isterskih Slovencev, o potrebi jedinstvi vsaj v narodnih vprašanjih, o zadnjem shodu drž. poslancev, vseslovenskem shodu«¹⁷ itd.

28. avgusta 1897 je bila v Ljubljani seje pripravljalnega odbora za *Vseslovenski in istersko-hrvatski shod*. Sprejeli so vrstni red: 1. Splošni politični položaj (referat je imel Šušteršič), 2. Jezikovno vprašanje (Ferjančič), 3. in 4. Primorske zadeve (Spinčič, Franko), 5.

¹² *Slovenec*, 1. in 24. april 1897, št. 73 in 92.

¹³ F. Erjavec, n. d., str. 66.

¹⁴ *Slovenec*, 22. april 1897, št. 90.

¹⁵ *Slovenec*, 29. in 31. julij 1897, št. 170–172.

¹⁶ *Slovenec*, 31. julij 1897, št. 172.

¹⁷ *Slovenec*, 2. avgust 1897, št. 173.

Koroške razmere (Grafenauer), 6. Štajerske razmere (Dečko), 7. Narodna avtonomija in narodno-gospodarski položaj slovenskega in istrsko-hrvatskega ljudstva (Povše), 8. Sklepanje o predlaganih resolucijah. Shod naj bi se pričel 14. septembra 1897 ob 9. uri in končal ob 14. uri. Kot zanimivost še morda to, naj bi bila »zaradi« časovne stiske debata na shodu izključena.¹⁸

Kot rezultat vseh teh priprav je 14. septembra res prišlo do »Vseslovenskega in istersko-hrvatskega shoda«, za katerega je bilo razposlanih okoli 3000 vabil in ki so se ga udeležili »vsi slovenski poslanci, zastopniki Hrvatov, . . . mnogo narodnih delavcev in dokaj ljudstva«.¹⁹

Res je, da je bilo vreme shodu nenaklonjeno, vendar pa udeležba ni bila takšna, kot so jo pričakovali. Kljub temu pa naj bi bilo vseh udeležencev shoda nekaj nad 1200. Pozdravni govor sta imela ljubljanski župan Ivan Hribar in deželni glavar Oton Detela. Še posebej zanimiv je govor slednjega, v katerem je med drugim poudaril: »Vseslovenski, istersko-hrvatski shod naj torej sedaj slovesno svedoči, da Slovenci in isterski Hrvati stoje zjedinjeni in složni na braniku za svoje narodne pravice, za kulturni in gospodarski razvoj, da hočejo biti enakopravni z drugimi narodi, in da ne priznavajo nobenemu narodu pravice, da bi se smatral gospodujočemu narodu v Avstriji. Današnji shod naj tudi priča da biva med Dravo in Jadranskim morjem slovensko-hrvatski narod, ki stoji kot močna straža Avstrije na obalah Jadranskega morja – narod neomahljivo zvest Bogu, cesarju in domovini«.²⁰

Na shodu je bilo sprejetih tudi nekaj resolucij. Prva je bila resolucija o »splošnem političnem položaju«, v kateri je bilo rečeno:

1. »Vseslovenski in istersko-hrvatski shod sprejme združenje vseh slovenskih in hrvatskih državnih poslancev z veseljem na znanje in odobrava v vseh točkah program Slovanske krščansko-narodne zveze«.

2. »Slovenskim in istersko-hrvatskim državnim poslancem se izreka popolno zaupanje in se isti pozivljejo, naj v parlamentarni večini vstrajajo, dokler bodo odločno in neodvisno od trenutnih vladnih tendenc, dejansko izvrševali svoj program«.

Naslednja resolucija je govorila o jezikovnem vprašanju. V njej se je zahtevalo, da se mora »zajamčena narodna in jezikovna enakopravnost v šoli, uradu in javnem življenju izvršiti tudi glede slovenskega oz. hrvatskega jezika na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem«.

Poleg teh dveh so bile sprejete še resolucije o »Isterskih in tržaških razmerah (zahtevali so »v mestu Trstu in okolici ljudsko šolo v slovenskem jeziku, . . . da se v Pazinu ustanovi gimnazija s hrvatskim učnim jezikom; da v c. kr. sodnijskih oblastnijah rabijo Hrvati in Slovenci hrvatski odnosno slovenski jezik . . .« itd.), štajerskih razmerah, koroških razmerah²¹ in pa precej smelo zastavljena resolucija o narodni avtonomiji: »Vseslovenski in istersko-hrvatski shod pripoznava za rešitev naše narodnosti kot najsigurnejšo sredstvo narodno avtonomijo, zato zahteva, da vlada predloži v državnem zboru zakon, ki podeli vsem narodom narodno avtonomijo in omogoči ustanovitev posebnih narodnih kulturnih zastopov za vsako narodnost, ki imajo v vseh svojih narodnostnih in jezikovnih potrebah samostavno razsojevati«.²²

»Vseslovenske in istersko-hrvatski shod« je bil do vojne tudi zadnja skupna politična manifestacija vseh Slovencev, kajti njej sledeči poskus sprave med obema slovenskima strankama je ostal »mrtvorjeno dete«.²³

Tako smo prišli do leta 1898, ki je pomembno predvsem zaradi udeležbe predstavnikov KNS na shodu stranke prava na Trsatu. Do tega dejanja ni prišlo povsem nepričakovano. Že prej je bilo nekaj znamenj, ki so kazala v to smer. Slovenski klerikalci so namreč »tražili u katoliških Hrvatov oslon protiv njemačkog pritiska, a neku su štoviše, smatrali da je potrebno stapanje Hrvata i Slovenaca u jednu naciju. Njima je zapravo ipak bolje odgovarala zajednička klerikalna organizacija nego skupna Stranka prava, koja je nastala na tradicionalnoj

¹⁸ *Slovenec*, 30. avgust 1897, št. 197.

¹⁹ *Slovenec*, 14. september 1897, št. 209; F. Erjavec, n. d., str. 66.

²⁰ *Slovenec*, 15. september 1897, št. 210.

²¹ *Slovenec*, 14. september 1897, št. 209.

²² *Slovenec*, 15. september 1897, št. 210.

²³ F. Erjavec, n. d., str. 66.

podlozi »nepriznavanja« posebnosti slovenske nacije, koju su Starčević i Kvaternik proglasili planinskim Hrvatima.«²⁴ Ta teza ni nastala v tem času, je pa sedaj postala znova aktualna.

V *Slovenecu* so se začeli pojavljati članki, ki bi jih lahko imeli za nekakšno pripravljajanje terena. Med takšne prav gotovo sodi članek z naslovom *Ob smrtni uri poslanske zbornice*, v katerem je med drugim govora tudi o tem, da se bo »treba oprijeti dveh idej, ki sta doslej nekako dremali v našem osrčju. Glasita se: Politiška zveza Slovencev s Hrvati na temelju katoliške vere in demokracije. Drugače nam ni rešitve! . . . V tem načelu je tudi Avstriji jedini spas, kakor ji je tudi v jedino uresničeni zvezi Slovencev s Hrvati zagotovljen jug in upravičen nujno potreben razvoj na Balkanu. . . . Naši zastopniki pa naj z odkritim vizirjem prično ustanovi boj za ti dve jedino rešivni ideji! Ob mrtvaški postelji sedanje zbornice, ko se ji že oglašja smrtni zvonček, naj nam zažari v teh velikih idejah novo življenje!«²⁵ Članek je podpisan z »Dr. K.« (dr. Krek, op. B.R.).

Ta članek je »vzbudil veliko pozornost med zavednimi Slovenci«, kajti samo teden dni kasneje mu je sledil še komentar: »Nedavno smo objavili članek: Ob smrtni uri državne zbornice, katerega name je podpisal dr. K. . . . Načrtana je v tem članku nova politična smer, za katero je Slovincem stremeti, ako se hočemo vzdržati navalu tujstva. Treba nam je gojiti vsestranske zveze s Hrvati. . . . Ni bila glavna napaka za naš narod, da so bile majhne ideje, ki so vodile naše zastopnike v javnem življenju, živeli smo v političnem življenju rekli bi danes do jutri, premalo se ozirajoč na velike ideje, ki edine ohranjajo narode.« Konec tega komentarja je bil precej diplomatski in po svoje tudi precej tipičen: »Kakor nekdanj, tako hočemo tudi sedaj Slovenci biti v zvezi s Hrvati svojemu vladarju branik na jugu, vztrajen nepremagljiv branik proti raznim drugorodnim izdajicam.«²⁶

Očitno je, da je iniciativa za povezavo KNS s hrvatskimi pravaši prišla od Kreka in njegovega kroga.²⁷ Krek je namreč že več mesecev pred odhodom na Trsat tudi na raznih shodih populariziral misel o politični zvezi s Hrvati. Vendar ne drži povsem kot pravi dr. J. Pleterski, da *Slovenec* o tem ni poročal.²⁸ Obstaja namreč članek, ki govori o shodu v Ribnici. Sklicala ga je Krek 28. avgusta 1898. Za nas najpomembnejši je tisti del njegovega govora, v katerem pravi, da »Avstrijska država pod habsburškim žezlom mora obstajati sredi Evrope, ker je pa za to pri sedanjem nemško-centralističnem sistemu nemogoče, zato se mora začeti drugače vladati in sicer tako, da se posameznim narodom da več politične samostojnosti in moči. Večji narodi, kakor npr. Čehi, se pri tem postavljajo na lastne noge. Mi Slovenci pa za-se nimamo skoraj nobenega političnega pomena, zato **moramo poiskati politične zveze s Hrvati**, da bomo z njimi vredno **jedno mogočno politično telo** v Avstriji, kakor so npr. Ogrji za-se (podčrtal B.R.)«. ²⁹ Govor je pomemben tudi zato, ker v njem ni več govora samo o nekakšni abstraktni politični zvezi s Hrvati, temveč tudi o neki obliki trializma, v katero bi bili vključeni zraven Hrvatov seveda tudi Slovenci.

Vse več stikov, ki so bili prav tako deležni pozornosti tiska, je bilo tudi na drugih področjih. Posebej poudarjeno je bilo npr., da bodo na II. narodni dirki v kolesarstvu sodelovali tudi hrvatski kolesarji (ti so bili zaradi malo večje tradicije tega športa na Hrvatskem tudi favoriti).³⁰ Vse bolj so se popularizirala skupna srečanja slovenskih in hrvatskih planincev oz. izletnikov. Srečavali so se tako na slovenski kot na hrvatski strani. Tako npr. so se 12. junija 1898 sešli pri Sveti Gori na Gorjancih slovenski planinci z »bratskim hrvatskim planinskim društvom iz Zagreba«. ³¹ *Slovenec* pa je pozdravil škofa Strossmayerja, ki je preživel teden dni počitnic v Rogaški Slatini z besedami: »Bog živi diko Jugoslovanov še mnoga, mnoga leta!«³²

²⁴ Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb 1973, str. 376.

²⁵ *Slovenec*, 4. junij 1898, št. 125.

²⁶ *Slovenec*, 11. junij 1898, št. 130.

²⁷ Janko Pleterski, *Nekaj vprašanj slovenske zgodovine v desetletju 1894–1904*, ZČ 31, 1977, str. 20 (odslej J. Pleterski, *Nekaj vprašanj*).

²⁸ J. Pleterski, *Nekaj vprašanj*, str. 21.

²⁹ *Slovenec*, 31. avgust 1898, št. 197.

³⁰ *Slovenec*, 3. junij 1898, št. 124.

³¹ *Slovenec*, 4. junij 1898, št. 125.

³² *Slovenec*, 26. julij 1898, št. 167.

Nekako v tem času je začel na Dunaju izhajati tudi *Der Süden* (Organ für die politischen, culturellen und wirthschaftlichen Interessen der Kroaten und Slovenen). Njegov urednik je bil Jakob Pukl. Najprej je list izhajal dvakrat mesečno (1. in 15. v mesecu), od 1. novembra 1898 trikrat mesečno (1., 10. in 20. v mesecu), od 1. aprila 1900 vsako soboto, še pozneje, preden je tudi prenehal z izhajanjem, pa vsak torek. K nastanku tega lista, predvsem pa pri pridobivanju naročnikov je veliko pripomogel s svojo reklamo tudi *Slovenec*. Namen lista je bil pojasnjen v uvodnem članku, ki je bil zastavljen zelo smelo (naslov: Was wir wollen!).³³ V izvlečkih, ki jih je ponatisnil tudi *Slovenec*, je pojasnjeno, da so *Der Süden* ustanovili slovenski in hrvatski poslanci na Dunaju (Zanimivo bi bilo vedeti, kateri: konkretnih podatkov namreč nisem našel – op. B.R.).³⁴ Sicer pa naj bi imel *Der Süden* tudi nalogo, »da na temelju resnice in prava, seznanja svet z našimi odnošaji in težnjami ter da pobije neresnico, katero o nas vedno razširjujejo neprijateljski nam časopisi židovsko-nemški, madžarski itd. Odkriva pa tudi grozne krivice, ki se nam i Hrvatom gode.«³⁵

List je izhajal v nemščini, prinašal pa je novice, ki so se nanašale na slovenske dežele, Bosno in Hercegovino, Hrvatsko in Slavonijo ter Dalmacijo in Istro. Iz tega sledi zelo zanimivo vprašanje, komu je bil namenjen oz., kdo so dejansko bili njegovi bralci. Poskus odgovora na to vprašanje bi bil možen tudi na podlagi strukture reklamnih oglasov v listu. Prav gotovo je bilo kar lepo število naročnikov med Slovenci, živečimi na Dunaju, pa tudi v Slovenijo je priromalo kar nekaj izvodov. To nam potrjujejo med drugim nekateri oglasi v slovenščini. V slovenščini je npr. nekaj oglasov čeških industrialcev, ki so zainteresirani tudi za ta del tržišča. Propagirali so predvsem razne brizgalnice (za gasilska društva), kmetijske stroje in orodje (npr. škorpilnice). Ti oglasi so opremljali še z zanimivim klicem: Svoji k svojim! V slovenščini je seveda tudi oglas za Ljubljansko kreditno banko. Drugih oglasov v slovenščini ni. Zanimivi pa so tudi oglasi v češčini (za nekatere denarne zavode v Pragi itd.), kar priča, da so se naši bralci tudi s tega področja. V hrvaškem jeziku sem zasledil samo oglas župnika grubišnopolskega Ivana Nep. Jemeršića za neke knjige, ki jih je izdal. Je pa še nekaj oglasov trgovcev s Hrvaške v nemščini, saj propagirajo blago, ki je naprodaj na Dunaju (npr. smokve z otoka Krka, ali pa dalmatinsko vino, vinski kis, olivno olje, itd.). Svoje usluge pa je preko tega lista ponujal npr. tudi hotel Imperial iz Dubrovnika. Vsi ostali oglasi, tudi tisti z nesporno slovensko provenienco, so v nemščini. Takšen je npr. oglas mariborskega advokata dr. Ivana Glaserja, ki naznanja cenjenemu občinstvu, da je v mestu odprl svojo pisarno, in pa oglas za »Maler-Kunst-Atelier Slikarnica«, ki je prav tako iz Maribora.

Na podlagi oglasov in vsebine lista lahko sklepamo tudi o socialni sestavi bralcev, in sicer lahko ločimo dve poglavitni skupini. V prvo bi vključil dunajsko politično in uradniško elito, trgovce in finančnike (za vse našete so bile še kako zanimive razmere na jugu države, pogosti pa so tudi oglasi dunajskih pa tudi praških denarnih ustanov in zavodov). V drugo skupino bi spadali predvsem srednji kmetje, trgovci in obrtniki (oglas za razne »zdravniške praške«, manjše kmetijske orodje, škorpilnice itd.).

Oglasi so obsegali približno osmino vsega lista. Poudariti je tudi treba, da se časopis ves čas svojega obstoja ni ravno otepal s prevelikim številom naročnikov. To pa je verjetno tudi glavni razlog, da je po treh letih izhajanja prav potihoma ugasnil. Zadnja 124. številka nosi datum 25. junij 1901. List je tudi med zgodovinarji zapostavljen, čeprav po krivici. Zanimiv je že zaradi svojega urednika, ki je bil goreč rodoljub in hkrati tudi precej slogaško usmerjen.

³³ *Der Süden*, 1. julij 1898, št. 1 (Was wir wollen! . . . Wir Kroaten und Slovenen wollen eine freie und machtvolle Monarchie, wir wollen, dass jeder Volksstamm und jede Nationalität unter dem Scepter des altherwürdigen Erzhäuses ihre volle Freiheit und Raum für gedeihliche Entwicklung finden möge . . . Wir werden stets daran erinnern dass die Mehrheit der Bevölkerung der Monarchie aus Slaven besteht . . . Eine unglückliche Politik hat durch Jahrzehnte darnach gestrebt, unsere Küstenländer und unser ganzes Seewesen zu italianisiren . . . Der in Laibach erscheinende »Slovenec« brachte mehrere Artikel in diesem Sinne, welche ein freudiges Echo bei allen Slovenen und Kroaten gefunden haben . . . Die Monarchie steht an der Schwelle grösserer Veränderungen, das deutsch-centralistische System ist in Krachen, das gleiche Recht für alle muß verwirklicht werden. Dazu werden neue politische und administrative Formationen nothwendig. Es wäre nichts natürlicher, als aus den von den Slovenen und Kroaten bewohnten Ländern und Theilen ein Ganzes zu bilden. Für dieses Ziel müssen alle Kroaten und Slovenen wirken, wenn sie ihre Existenz retten, ihre Zukunft sichern, ihre Verhältnisse verbessern wollen und auch die Dynastie und die Monarchie von äusseren Angriffen schützen wollen. Dieser neue Zug muss von allen ehrlichen Patrioten freudig begrüsst werden, und es wäre zu wünschen, dass in diesem Sinne sowohl unter den Kroaten, als unter den Slovenen gearbeitet werde.).

³⁴ *Slovenec*, 5. julij 1898, št. 149.

³⁵ *Slovenec*, 20. september 1898, št. 215.

Zaradi vsega prej naštetega, udeležbe predstavnikov KNS na shodu stranke prava na Trsatu nikakor ne moremo imeti za presenečenje.. Do tega dogodka je prišlo 12. oktobra 1898. Po povabilu stranke prava³⁶ so se shoda udeležili deželni poslanec Kalan, državni poslanec dr. Krek in dr. Brejc. Shod na Trsatu je bil v bistvu shod *domovinašev* (Grga Tuškan, David Starčević, Đuro Rukavina. . .), tako da so se predstavniki KNS politično povezali s tisto frakcijo pravašev, ki je pozneje vstopila v Hrvatsko-srbsko koalicijo in ne morda s Frankovimi *čistimi* pravaši.³⁷ Kot govorniki na tem shodu so nastopili tudi vsi trije predstavniki KNS. Kot prvi je govoril Kalan, ki se je zahvalil vodstvu stranke prava, da je povabila na shod tudi Slovence in »za prijazni bratski sprejem v njeni sredi ter je omenjal, da bi bilo že davno potrebno tesnejše sodelovanje Hrvatov in Slovencev, v ta namen, da se na Jugu Avstrije osnuje krepka organizacija jugoslovanskih narodov, ki bi bila nepremagljiv branik državi (to je bila že kar neizogibna fraza tedanjega političnega besednjaka govorcev KNS – op. B.R.) in pravu jugoslovanskih narodov. Skupni naš sovražnik . . . zgradil je mej nami brati umetno mejo ter nas popolno ločil, zato da nas ločene tem lažje podjarmi. Vkljub temu smo slovinci paznim okom motrili gibanje na Hrvatskem in posebej list »Slovenec«, ki zastopa ideje katoliško narodne stranke že dolgo vrsto let poroča o vaših borbah za pravice hrvatskega naoroda . . . Posebej pa Slovenci, vzlasti kar nas pripada katoliško-narodni stranki, in to je ogromna večina slovenskega naroda na Kranjskem, spremljajo s posebnimi simpatijami delovanje stranke prava in sicer zato, ker to stranko vodijo tri **velike ideje**, tudi nam sorodne in simpatiške, namreč **ideja krščanstva**, . . . **ideja hrvatskega državnega prava**, ki je jedina zmožna na jugu osnovati oni branik proti izdajcam, katerega Avstrija neobhodno potrebuje za ohranitev svoje veličine in za osrečenje slovanskih narodov na jugu in **ideja gospodarske organizacije za narod**, kajti, sovražniki naši so najprej naš narod gospodarski uničili, da so ga potem toliko lažje oropali njegovih političnih svoboščin.« Dr. Krek je poudarjal, da »se morajo Slovenci združiti s Hrvati na temelju hrvatskega državnega prava«. Prav tako je zagotavljal, da se »zavedamo, da je važen in usoden ta korak katerega storimo Sloveni izjavljajoč, da i mi pristajamo na idejo hrvatskega državnega prava«. ³⁸ Še posebej pa je poudaril, da je to idejo zastopal že na številnih shodih in da so jo volilci »glasno odobraval«. V imenu strane prava pa je poslanec Spinčič izrazil »svoje veselje, da so zastopniki največje stranke v bratski deželi Kranjski danes pristali na temelj hrvatskega državnega prava. Ta dan se je povečala naša kraljevina Hrvatska in tej veliki Hrvatski on nazdravi«. ³⁹

Seveda glede oblike in načina vključitve Slovencev ni bilo vse tako preprosto. V hrvatski stranki prava so problem slovenske narodnosti rešili s tem, da so Slovence razglasili za planinske Hrvate.⁴⁰ Očitno so stališče zastopali tudi na shodu na Trsatu. S tem, da so slovenski klerikalci pristali na njihov državnopравни program, so pristajali tudi na zgoraj omenjeno tezo.⁴¹ Drugega jim verjetno tudi ni preostalo. Dr. A. Korošec je izjavil na nekem predavanju: »Ves čas, odkar je bila trialistična ideja na površju, so bili Slovenci v strahu, da ne bodo prišli v jugoslovansko skupino. Zato vidite v slovenski politiki, da smo se bolj, kakor bi bilo morda politično potrebno, pritiskali ob Hrvate, da smo skušali najti z njimi zveze . . . To je bilo leta 1898, ko smo se zbrali na Trsatu s hrvatskimi pravaši. Tudi pozneje v celi politiki smo vzdrževali idejo, da smo s Hrvati en narod in da je treba, da delimo isto usodo«. ⁴²

Od dokaj zmedenih pogledih slovenskih politikov na to vprašanje še dobrih 15 leti pozneje nam priča tudi *Vedina* anketa o jugoslovanskem vprašanju.⁴³

³⁶ *Slovenec*, 10. oktober 1898, št. 232.

³⁷ J. Pieterski, *Nekaj vprašanj*, str. 21.

³⁸ *Slovenec*, 13. in 14. oktober 1898, št. 235–236; F. Gestrin – V. Melik, n. d., str. 314; J. Pieterski, *Nekaj vprašanj*, str. 20–21.

³⁹ *Slovenec*, 14. oktober 1898, št. 236.

⁴⁰ M. Gross, n. d., str. 376.

⁴¹ Janko Prunk, *Škof Jeglič – politik*, Kronika 19, 1971, op. 20, str. 41–42.

⁴² Silvo Kranjec, *Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije*, ZČ 16, 1962, str. 220; J. Pieterski, *Zveza Vseslovenske ljudske stranke in Hrvatske stranke prava v letih 1911 in 1913*, ZČ 34, 1980, str. 9 (odslej: J. Pieterski, *Zveza VSLS in HSP*).

⁴³ Veda, *Dvomesečnik za znanost in kulturo*, Gorica, 1913 (Zelo zanimivi so odgovori na vprašanja: Kakšno razmerje si želite med Slovenci in Hrvati? Ali vas zadovoljuje današnje razmerje? Ali je okrožje slovenskega jezika

Hrvatsko državno pravo je po shodu postalo priljubljena tema tudi v *Slovenca*, ki je poudarjal, da si »predvsem . . . moramo dobiti jasen pojem o hrvaškem državnem pravu, na katerega se opira pravaška stranka in od katerega vresničenja pričakujemo tudi mi (Slovenci) svojo rešitev«. Nadalje je bilo govora o tem, da »Hrvaško državno pravo, utemeljeno v zgodovinskih dejstvih in dokumentih dokazuje: 1. da je hrvaška kraljevina svobodna, popolnoma avtonomna država, in 2. da spadajo k Hrvaški tudi dežele, kjer prebivajo Slovenci«. ⁴⁴

Po tem dejanju KNS so slovenski liberalci dvignili velik vik in krik. Klerikalcem so očitali neiskrenost, to naj bi bil le strankarsko-taktičen nastop, s katerim so hoteli pridobiti hrvatsko stranko prava za svoje klerikalne namene. ⁴⁵ Vendar so v svojih obtožbah ostali v glavnem osamljeni. *Slovenca* je podprl ne le pravaški tisk, temveč tudi glasilo Neodvisne narodne stranke *Obzor*, ki pravi da »izjave slovenskih zastopnikov na Trsatu in članek *Slovenca*, kojega smo včeraj priobčili, morajo vzradostiti vsako hrvaško srce . . . Pred nekaj leti je praška *Politik* prinesla članek, v katerem je pod naslovom »Ilirija« zagovarjala jedinstvo hrvatskih in slovenskih dežel, ki so danes v Avstriji. Mi strinjajoč se z to mislijo, dostavili smo, da taka politična celota še ne more biti vrhovni idejal ni Hrvatov ni Slovencev. Zjedinjenje vseh hrvatskih in slovenskih dežel s središčem v Zagrebu v jedno samostojno državno skupino – to mora biti vrhovni cilj, za katerega nam je težiti . . . Velika znamenitost izjave slovenskih zastopnikov na Trsatu in »Slovenčevega« članka obstoji zlasti v tem, ker so s tem vsprejete slavne tradicije naših narodnih bojov in upamo, da se ne bodo več opustile . . . Govori slovenskih zastopnikov na Trsatu in članek »Slovenca« spadajo brez dvoma med najznameniteje izjave vsled političnega momenta, ob katerem so izrečene in zavoljo tega, ker ob tej priliki govori cela stranka. Kakor se ta stranka razlikuje od druge (liberalne – op. B.R.), vendar smo prepričani, da njene izjave v tem oziru ne bodo našle odpora ne pri Hribarju, ne pri Tavčarju, in da to točko smemo opravičeno smatrati kot vzajemno točko vseh narodnih slovenskih strank. Danes torej, ko bi se hvala Bogu Slovenci radi naslonili na Hrvate in govore nekako iz srca Hrvatov, dolžni so ti svojemu čustvu, svojim težnjam in svojim načelom, da narodne zahteve slovenskih bratov tem krepkeje podpirajo in da se zjedimo v delu za skupni cilj jedinstva celega naroda in njegove svobode . . . Vse, kar je hrvatsko in slovensko, se mora združiti v jedno hrvaško samostojno skupino . . . Delajmo torej: Slovenci nas pozivljejo in dajejo nam vzgled«. ⁴⁶

Na »delo« pa so se vrgli tudi predstavniki KNS. Tako je 30. oktobra 1898 na shodu v Dobrepoljah Kalan govoril o gospodarskih in političnih razmerah Slovencev, pa tudi o sestanku na Trsatu. O tem priča ena izmed »resolucij«, ki so bile sprejete na tem shodu: »Ljudski shod v Dobrepoljah prepričan o potrebi vzajemnega nastopanja Slovencev in Hrvatov v borbi za skupne gospodarske in politične pravice obeh bratskih narodov, odobrava nastop in izjavo zastopnikov katoliško-narodne stranke na Sušaku ter želi, da bi ideji izraženi na Sušaku poslanci slovenskih dežel obrnili vso pozornost.« ⁴⁷

K debati se je pridružilo še nekaj drugih listov, med njimi tudi *Der Süden*, z obširnimi komentarjem o razmerah v južnih predelih monarhije. Navedel bi mogoče le zanimivejši del tega:

»Die Vereinigung des kroatischen Elements in der Monarchie liegt überdies im Interesse der Staatsraison sowohl für die Kroaten, als auch für die Dynastie. Was soll ohne diese Vereinigung aus dem kroatischen Volke, was aus seinen Vaterlande werden? Nur einem Blinden bleibt das verschlossen. Slavonien und Kroatien werden, wenn die unglückselige Politik von heute ihre Fortsetzung findet, magyarische Comitete. Bosnien, Herzegowina und Dalmatien aber dürften dann bei der lebhaft betriebenen serbischen Propaganda, welche in Belgrad und Cetinje ihren Ausgangspunkt hat, früher oder später Anschluss an Serbien oder Montenegro suchen, während Istrien italienisiert werden und sohin als reife Frucht in den Schoß Italiens fallen würde. Die serbischen und italienischen Staatsmänner leugnen ja gar nicht derartige Absichten. Der gewesene serbische

dovolj veliko, da se morejo uspešno razvijati vse panoge književnosti in znanosti? Ali je želeli, da se razvije slovenski jezik povsem neodvisno od hrvaškega? Ali je želeli, da Slovenci povsem opuste svoj jezik? . . .)

⁴⁴ *Slovenec*, 15. oktober 1898, št. 237.

⁴⁵ *Slovenec*, 21. oktober 1898, št. 242; *Slovenski Narod*, 17. oktober 1898, št. 238; J. Pleterski, *Nekaj vprašanj*, str. 21.

⁴⁶ *Slovenec*, 22. oktober 1898, št. 243.

⁴⁷ *Slovenec*, 31. oktober 1898, št. 250.

Minister Novaković hat — seitdem ist noch kein Jahr verflossen — es klipp und klar ausgesprochen, dass »Dalmatien das serbische Küstenland« sei und dass Serbien das adriatische Meer aufsuchen müsse, weil dasselbe »serbisches Meer« wäre.

Diese für das Kroatenthum sowohl auch für die Habsburger-Monarchie gleich verhängnisvolle Perspektive kann nur durch die Gründung eines kräftigen kroatischen Staates wirksam begegnet werden, welcher geeint und selbständig unter seinem legitimen König alle Länder umfassen soll, die de facto bereits heute sammt und sonders unter Habsburgs Scepter stehen. Ohne diese compacte kroatische Ländergruppe werden in nicht ferner Zukunft alle südlichen Kronländer der Monarchie sowohl für das Kroatenthum als für die Monarchie verloren sein.

Dass auch die Slovenen in Südsteiermark, Südkärnten und Krain ihre Rettung vor dem immer weiter vordringender Germanismus nur gestützt auf ein kräftiges Kroatien und im Vereine mit demselben finden können, muss jedermann einleuchten. Und am besten sehen dies die slovenischen Patrioten ein, welche in Trsat klar und deutlich erklärt haben, dass ihre Zukunft in einem künftigen Kroatien läge, weswegen sie auch dem Programm der Rechtspartei zugestimmt haben.

Aber nicht allein diese vitalen Grunde politischer und nationaler Natur sprechen für die Vereinigung der Kroaten und Slovenen, noch entscheidender hiefür sind die gegenseitigen wirtschaftlichen Interessen.

Die kroatischen und slovenischen Länder gehen bei der Art und Weise ihrer heutigen Verwaltung und mit Rücksicht darauf, dass sie verschiedenen Verwaltungsgebieten zugewiesen sind, sammt und sonders dem wirtschaftlichen Verfall entgegen und wird ihnen auch fort Passivität vorgehalten. Andern wirklichkeit sind diese Länder nicht anderes als Exploitationsgebiete der magyarischen und der deutschen egoistischen Politik. Man beglücke diese Länder mit einer einheitlichen Verwaltung, man lasse ihnen freie Hand in der Anlegung von Eisenbahnlinsen, man erhöhe ihre Arbeitskraft nach Massgabe ihrer Bedürfnisse und Interessen, und im Süden der Monarchie wird ein Staatsorganismus entstehen, politisch und wirtschaftlich kräftig, dass es in Europa wenige seinesgleichen finden wird.

Das Land hätte eine wertvolle Seeküste, Flüsse, Wälder, Ebenen, Felder, Weingärten, Erze, mit einem Worte: alle Bedingungen des kräftigsten wirtschaftlichen Aufschwunges. Historische, politische, nationale und wirtschaftliche Erwägungen begründen daher die Gründung eines kroatischen Nationalstaates. Die Rechtspartei verlangt daher mit Fug und Recht die Abschaffung der wirtschaftlichen und politischen Sklaverei, sie will ihr Vaterland frei und nicht mehr unterjocht sehen, sie will aus ihm einen lebenden, politischen und ökonomischen Organismus machen, der geschützt ist vor jeder inneren und äusseren Gewaltthätigkeit, zu ihrem eigenen, sowie zum Nutzen und zum Ruhme der Habsburgischen Monarchie, in der allein, wir betonen es nochmals, die Kroaten ihre nationale Eigenart und eine wohlverdiente, glückliche Zukunft für viele Jahrhunderte sicherstellen können und wollen.⁴⁸

Tudi *Hrvatska domovina* je objavila nekaj člankov na to temo, nekatere pa je ponatisnil tudi *Slovenec*, med njimi »zgodovinsko« razpravo, v kateri dokazuje, da so »slovenske pokrajine Štajerska, Kranjska in Koroška vkupni in nerazdružljivi del kraljevine Hrvatske, da so razni vladarji pripoznavali skupnost hrvatskega in slovenskega ozemlja, dokler se je bilo tem zemljam vzajemno braniti naproti raznim sovražnikom, katerih vladarji niso mogli ali marali po svoji lastni moči odganjati.« List zaključuje članek dokaj patetično: »Upanje in čas je, da zahtevajo narodi svoje. Sreča, veličina, slava in bodočnost vsakega naroda zavisi od njega. Dovolj je varala tuja roka nas brate, dovolj je prelite krvi za tujca, vzdramimo se in zahtevajmo svoje pravice! Zjedinito in složimo se, pretrgajmo vse umetne vezi, katere nas ločijo ter zatečimo se vsi pod obrambo svetega in rešilnega načela: Bog i Hrvati!⁴⁹

Naslednja zadeva, ki je dvignila veliko prahu, je bil sklep kranjskega deželnega zbora o »uvedenju hrvatskega jezika na ljubljanski realki«, ki je bil sprejet v okviru »realnega zakona«. O tem zakonu so leta 1899 v kranjskem deželnem zboru razpravljali kar na nekaj sejah. Kot 10. točko dnevnega reda so na XII. seji (25. aprila) obravnavali poročilo upravnega odseka »o načrtu realnega zakona«. Debata o navedenem zakonu je bila na tej seji prekinjena in se je nadaljevala na naslednji, to je XIII. seji (27. aprila), zakon sam pa je bil s »tretjim branjem načrta realnega zakona« dokončno sprejet na XIV. seji dne 28. aprila 1899. Predlog zakona je v imenu upravnega odseka podal poslanec Ivan Šubic, ki je v odgovor na diskusijo prvega diskutanta dr. Adolfa Schafferja še posebej poudaril, da se je ideja o hrvatskem jeziku, »ki bi se imel kot prosti predmet poučevati . . . sprožila v upravnem odseku in ta jo je vzprejel, in sicer razen glasov nemških poslancev, jednoglasno, ker je bil uverjen, da je

⁴⁸ *Der Süden*, 10. november 1898, št. 10, str. 2–4.

⁴⁹ *Slovenec*, 4. april 1899, št. 76.

danes, ko je boj za obstanek tako težak, važno, ako se absolviranim realcem nudi prilika iti na jug naše države in to tembolj, ker si je Avstrija tam na jugu okupirala dve provinciji, ki sta še bogati na notornih zakladih in kjer se mladim talentom odpira še širno in bogato polje delovanja. Znanje hrvatskega jezika je vsekakor koristno. Vzprejel se pa ta jezik ni med obligatne predmete, ker se je povdarjalo, da bi bili potem nekateri učenci preobloženi, in ker se je mislilo, da se bodo oni, ki se hočejo hrvaščine učiti, lahko temu jeziku privadili tudi v neobligatnem kurzu«. Debato je še dodatno začinil poslanec Lenarčič, ki je predlagal celo uvedbo ruščine kot »neobligatnega« predmeta. Svoj predlog je utemeljeval s tem, ker je bilo v čl. 1. zakona o realkah omenjeno, »da naj bi realka dala tudi splošno omiko svojim obiskovalcem . . . V čl. 9 pa so navedeni posamezni predmeti, ki naj bi služili v to, da se ta svrha doseže. Za nas Slovence, ki smo del velikega slovanskega rodu, se zdi za omikanca potrebno znanje še kakega drugega slovanskega jezika . . . Tukaj v načrtu upravnega odseka je deloma skrbnjeno za to, ker je rečeno, da naj bi bil med prostimi predmeti tudi hrvatski jezik. Jaz temu ne ugovarjam, nasprotno, prav dobro se mi zdi, da je upravni odsek sprejel bratski slovanski jezik tudi med neobligatne predmete, ali to, kar naj bi se doseglo, da naj bi vsak realko obiskujoči Slovenec si pridobil popolno izomiko, ne bo tako dobro doseženo z hrvatskim jezikom, kakor bi bilo potrebno . . . Potreba, da se uči drugih slovanskih jezikov, je tako očitna, da se vzlic obremenjena s strokovnimi predmeti, shajajo tehniki na Dunaju skupaj v kroge, kjer se uče drugih slovanskih jezikov, zlasti ruskega, ker je potreba pokazala, da je ta svetovni jezik, katerega govori največ ljudi, nam Slovencem neobhodno potreben, ako se hočemo imenovati kot omikane Slovane«.

Pri tem predlogu poslanca Lenarčiča se je zaletelo celo Hribarju, ki je dejal, da bi v principu to zahtevo sicer podpiral, da pa se boji, da bi vlada prepovedala pouk še enega slovanskega jezika. Po njegovem je namreč »vlada v naši kronovini in v obče v Avstriji, akoravno sem prepričan, da to ne bo več dolgo trajalo, vedno protivna temu, da bi se kakorkoli vzajemnost širila med slovanskimi rodovi in nevarnost je, da bi ona, če sprejmemo predlog gospoda Lenarčiča, ne našla, da se s tem hoče delati pravzaprav za širjenje slovanske vzajemnosti. Gotovo je, da bo kolikor mogoče skušala ovirati učenje slovanskih jezikov na naših realkah, pa naj bo že to hrvatski ali ruski jezik«. Na Lenarčičev predlog se je seveda takoj ostro odzval tudi baron Hein, ki je dejal da »für uns Österreicher hat sie, Gott sei Dank, jene übergroße Bedeutung, wie ich erwähnt habe, noch nicht, welche der Herr Abgeordnete Lenarčič ihr zuzuschreiben bleibt«. S tem je bila debata glede ruščine kaj kmalu zaključena, zato pa so poslanci KNS toliko bolj poudarjali potrebo po znanju hrvatskega jezika za slovenske učence. Poslanec Povše je predlagal spremembo prvega odstavka člena 9. tako, da bi imeli učenci poleg obeh deželnih jezikov tudi možnost pouka francoskega, hrvaškega in italijanskega jezika. Na veliko razočaranje Nemcev je bil ta Povšetov predlog ob sodelovanju obeh klubov slovenskih deželnih poslancev tudi sprejet.⁵⁰

Temu sklepu se je s strani nemških krogov pripisovalo izrazito politične namene. Seveda se je temu uprl *Slovenec*, ki pravi, da »nemški krogi porabijo vsako priliko, da črniijo slovenski narod na merodajnih mestih. Tako so s slastjo porabili zadnji sklep dež. zbora kranjskega, da se med učne predmete na ljubljanski realki vsprejme tudi hrvaški jezik. Nikakor pa nismo pričakovali, da bode celo glasilo vnanjenga ministerstva sklepu pripisovalo politične namene«. To glasilo je seveda *Fremdenblatt*, ki naj bi napadal slovenske poslance kot panslaviste in poudarjal, da bi bilo zelo nevarno razširiti kompetence deželnih zborov. *Slovenec* se je branil s tem, da Slovenci »od njih ne potrebujemo nobenega nauka glede lojalnosti in avstrijskega domoljublja« in poudarjal, da »Slovenci in Hrvati nimajo in ne morejo imeti druge želje, nego da ostanejo v okviru avstrijske države . . . Toda Slovencem in Hrvatov ne moreta ločiti Sotla in Kolpa«. ⁵¹

Samo debato v deželnem zboru lahko dokaj precizno spremljamo tudi na podlagi poročil v *Slovencu*, v *Der Süden*, v *Edinosti* in pa v *Slovenskem Narodu*. *Slovenec* je še posebej poudarjal del Kalanove razprave na seji deželnega zbora, v kateri je le-ta opozarjal na shod stranke prava na Trsat, na potrebo združitve s Hrvati in dejal, da je »treba Slovencem vedno

⁵⁰ AS. Stenografski zapisniki kranjskega deželnega zbora za leto 1899.

⁵¹ *Slovenec*, 2. maj 1899, št. 100.

gledati, da se kolikor mogoče bližamo jugu, da se sporazumevamo s Hrvati, ker le močen slovensko-hrvatski narod na jugu bo dober branik za državo, ki krepkih narodov potrebuje ravno ob svojih mejah». ⁵²

Čestitke k temu sklepu kranskega deželnega zbora so kar deževale. Največ jih je bilo, razumljivo, s hrvatske strani, poslal pa jo je tudi klub hrvatske opozicije v saboru. ⁵³

V tem času ni bilo skoraj nobene slavnosti v organizaciji KNS, na kateri ne bi bilo govora o slovensko-hrvatski vzajemnosti. Na tem področju so bili še posebej aktivni krščanski socialisti. Tako so bili 28. maja 1899 na »vseslovanski delavski slavnosti . . . najpristrčneje sprejeti bratje Hrvatje iz Siska« in Zagreba. Goste, ki jih je bilo okoli 50, je pozdravil kanonik Kalan in dejal, da je »vez, ki veže Hrvate s Slovenci vedno tesnejša: zgodovina nam kaže, da so Hrvatje in Slovenci v najbolj kritičnih trenutkih za našo državo bili branik proti Turkom in so vzlasti Hrvatje pridobili častno ime antemurale christianitatis. Tudi v sedanjih, za državo kritičnih časih se kaže tesnejša zveza mej Hrvat in Slovenci, ki naj bo vedno močnejša, da bo tudi sedaj obrambni zid proti sovragom države in naroda hrvatsko-slovenkega. Naravna smer kaže Slovincem proti jugu, naše velike reke Soča, Sava in Drava drve proti jugu. Kakor je našim vodam nemogoče tek obrniti, tako je nemogoče zavreti razširjanje ideje vzajemnosti hrvatsko-slovenske. — Tem iskreneje pa je nam pozdraviti danes navzoče hrvatske goste, ker se niso vdali soc. demokraciji, ne čisto-mažaronskim spletkam Frankovim, marveč se z nami vred oklepajo krščansko-socijalne zastave«. ⁵⁴

Podobno je bilo tudi na delavski slavnosti na Jesenicah 25. junija 1899. Zbor so organizirali krščanski socialisti. Eden izmed govornikov je bil tudi L. Smolnikar, ki je »v navdušenih, burno odobravanih besedah, napil slovensko-hrvatski ideji, edinosti mej Slovenci in Hrvati, katero moramo naglašati na vsakem shodu in pri vsaki priliki, ter predlagal naj navzoči gospodje poslanci v ime vseh udeležnikov odpošljejo brzojavko združeni hrvatski opoziciji«. Poslana je bila brzojavka *Hrvatski Domovini* in *Obzoru*, v kateri se pozdravlja združitev hrvatske opozicije in nazdravlja hrvatsko-slovenski vzajemnosti. Med podpisniki brzojavke je bil tudi dr. Krek. ⁵⁵

Kot vidimo, si je Katoliška narodna stranka tudi prek zvez s Hrvati »utrjevala vpliv v slovenski javnosti«. ⁵⁶ Pogostejše je tudi začela pošiljati svoje delegacije na Hrvatsko. *Slovenska krščanska socijalna zveza* je vabila na izlet v Karlovac, kjer naj bi bila blagoslovljena zastava delavskega društva *Nada*. Poudarjeno je bilo, da je to hkrati ugodna priložnost ogledati si Zagreb »in . . . lep kos skupne naše hrvatske domovine . . . prav pa bi bilo, da bi šlo z društvu mnogo drugih zavednih Slovencev, da tako vnovič izpričamo našo skupnost z brati Hrvati« saj »smo dolžni bratom Hrvatom vrniti njihov obisk na slovenski delavski slavnosti«. ⁵⁷ Prvič je bil to povabilo izrečeno kar mesec dni pred samim »izletom«. Kot teoretsko pripravo za potencialne izletnike lahko štejemo tudi članek v *Slovincu*, z naslovom »Naša bodočnost«. ⁵⁸

Tako smo prišli do 15. avgusta 1899, ki je »bil pomenljiv dan za razvoj gibanja na slovanskem jugu. Slovenci krščanski socialci so došli prvokrat na Hrvatsko in tega dejstva smo se razveselili srčno, ker nam priča, kako globoko se je že ukoreninila mej delavstvom slovenska ideja hrvatsko-slovenske vzajemnosti. Pomembna sta dneva 14. in 15. avgust, ker sedaj je prvokrat poslalo organizirano delavstvo slovensko v sredo naroda hrvatskega svoje zastopnike, ki so znova pokazali krvnim svojim bratom, da **naroda slovenskega ne loči**

⁵² *Slovenec*, 26. in 27. april ter 2. maj 1899, št. 95, 96 in 100; *Slovenski Narod*, 26., 27., 28. in 29. april 1899, št. 95–98; *Edinost* (Trst), 28. april 1899; *Der Süden*, 1. maj 1899, št. 76.

⁵³ *Slovenec*, 5. in 6. maj 1899, št. 103 in 104.

⁵⁴ *Slovenec*, 27. in 29. maj 1899, št. 120 in 121.

⁵⁵ *Slovenec*, 26. junij 1899, št. 144.

⁵⁶ J. Pleterski, *Nekaj vprašanj*, str. 21.

⁵⁷ *Slovenec*, 18. julij 1899, št. 162.

⁵⁸ *Slovenec*, 10. avgust 1899 (»Kadarkoli slovanski narodi zahtevajo za-se one pravice, katere uživajo drugi narodi pri nas v Avstro-Ogrski, še posebno Nemci, Mažari in Lahi, vselej zadoni iz njihovega časopisja kar unisono: to so slovanske utopije, kako bi sploh Slovan mogel biti enakopraven Nemcem, Mažarom ali pa Lahom? Sicer se ti zviti naši protivniki sklicujejo na zakone, češ, da smo po njih jednaki drugim državljanom, in da se nam ni treba pritoževati zaradi krivic . . . Še večji odmev pa zadoni iz tega nam protivega tabora, če se zglašajo katero slovansko pleme za svoje zgodovinske pravice, za svojo zgodovinsko državno pravo, kakor se je to zgodilo minulo leto na skupščini stranke prava na Trsatu . . .«).

nobena moč od hrvatstva«. Delegacijo, ki je šela 58 »slovenskih delavcev in delavk« je vodil dr. Krek.⁵⁹

Za razliko od vodstva Katoliške narodne stranke, bi za ljubljanskega škofa A. B. Jegliča lahko rekli, da je bil precej bolj zadržan (oziroma je imel drugačno mnenje) glede odnosa do Hrvatov.⁶⁰ V svojem dnevniku, kjer opisuje neko svoje potovanje v Bosno, je med drugim zabeležil, da ga je kan. Koščak »zvijačno privzel za utemeljitelja pevskega društva Trebević«. Zdi se mu namreč, »da je to društvo precej politično in njeguje ekskluzivno hrvatsko misel ter hujska zoper potrebne nemške šole . . .«⁶¹ Jegličev obisk v Bosni je zabeležil tudi *Slovenec*.⁶²

25. oktobra 1899 je bila v Slavonskem Brodu skupščina stranke prava, kjer sta bila prisotna tudi predstavnika neodvisne hrvatske stranke. Povabljeni so bili tudi predstavniki KNS, zaradi zasedanja državnega zbora in pa občnega zbora kmetijske družbe, ki je bil naslednji dan, pa se shoda ni udeležil noben predstavnik KNS. Zato pa je državni poslanec dr. Krek naknadno izjavil, da se strinja z vsemi sklepi skupščine.

Kljub temu, da na shodu ni bilo uradnih slovenskih predstavnikov, je nekaj »najodločnejših slovenskih patrijotov« vseeno hotelo prisostvovati skupščini. To naj bi po pisanju *Hrvatske Domovine* preprečila »redarstvena oblast« v Slavonskem Brodu, ki je imela nalogo, da »ne pripusti nobenega iz Avstrije, ker se je hotelo s tem zaprečiti sodelovanje Slovencev na skupščini. To se je zgodilo radi lanskijh izjav slovenskih odposlancev na hrvatski skupščini, izjav, ki so se jasno glasile, da Slovenci stoje na temelju hrvatskega prava in da teže za jedinstvom s Hrvatsko . . . Tako se je zgodilo, da na skupščini stranke prava v Brodu ni bilo Slovencev, dasi so se najodločnejši patrijotje bili prijavi. Fizično jim je bilo sodelovanje zabranjeno, a sodelovali so z duhom, z zabrano skupščina prav nič ni izgubila svojega značaja. Zabrana ni oglušila čustev slovenskih bratov, ni prekinula naše medsebojne sloge, ni pretrgala vezi krvi, prošlosti, ki nas spajajo. Kaj morejo policijske zabrane proti teženju jednega naroda, ki temelji na pravu in pravici . . . Te medsebojne naše misli niso mogli ustaviti odloki, da se na skupščino nihče ne pripusti iz cisaljtanije, niso je mogle ustaviti pažnje orožnikov na bosenski meji. Preko petdeset brzojavk so Slovenci poslali na skupščino stranke hrvatskega prava . . . Brzjavilo je tudi deset slovenskih poslancev . . . Ne dokazuje li to, da slovenski narod vsprejme načelo hrvatskega državnega prava, da v ime tega načela hoče jedinstvo in državno svobodo«. Brzjavko je poslalo tudi vodstvo KNS.⁶³

Hrvatsko-slovensko vprašanje je še vedno ostajalo na repertoarju *Slovenca*. V enem izmed bolj realnih člankov na to temo se opozarja, da se je že »mnogo . . . govorilo in pisalo o slovensko-hrvatski vzajemnosti zadnjih 50 let, vendar moramo priznati, da smo v dejanji i Hrvati i Slovenci precej oddaljeni, da se malo poznamo in da hodimo v političnih vprašanjih vsak svoja pota«, vendar »ni jedni ni drugi, ni Slovenci ni Hrvati, niso dosti premišljevali kako bi se slovensko-hrvatsko bratstvo udejanjilo, kako bi se uživilo v političnem in gospodarskem dejanju«. Hkrati se poudarja, da »naše stremljenje glede zblizanja Hrvatov in Slovencev bodi realno. Ne s frazo, temveč z delom bodemo v tem oziru napredovali . . . Kar moremo doseči . . . je to, da uvedemo v naša srednja učilišča, na gimnazijah in realkah hrvatski jezik kot neobligatni učni predmet . . . Naših ljudskih zastopnikov v državni zbornici je pa stvar, da izposlujejo neobligatni pouk hrvaščine na vseh onih gimnazijah, katere v pretežni večini obiskujejo Slovenci. – **Jednako nalogo kakor Slovenci imajo pa Hrvati glede pouka slovenskega jezika na hrvatskih srednjih šolah** (podčrtal B. R.) v kraljevini, Dalmaciji in Istri. Učenje hrvaščine oziroma slovenščine na srednjih šolah je jeden korak zblizenju hrvatsko-slovenskemu. Sicer je res, da vsak naobražen Slovenec razume hrvatsko knjigo, vendar bi šolski pouk v hrvaščini dovedel od tega, da bi vsak razumnik tudi hrvatski govoril in pisal, ker ni daleč od časa, da bomo imeli skupno znanstveno literaturo, katero so si naši predniki za časa Gaja tako želeli. Drugi, veliko važnejši korak pa je paralelno delovanje na socijalnem in gospodarskem polju . . . Najvažnejše se nam zdi sedaj za slov.-hrvatski nazor, da se

⁵⁹ *Slovenec*, 16. in 17. avgust 1899, št. 186 in 187.

⁶⁰ J. Prunk, n. d., str. 36.

⁶¹ *Dnevnik škofa A. B. Jegliča* (dalje: Jegličev Dnevnik), prepis v arhivu INZ, 12. do 22. september 1899.

⁶² *Slovenec*, 26. september 1899, št. 220.

⁶³ *Slovenec*, 25. in 28. oktober ter 3. in 14. november 1899, št. 245, 248, 252 in 261.

ljudstvo materialno dvigne, ker le na podlagi vseobčega narodnega blagostanja je obči kulturni napredek mogoč». Podan je bil tudi nekakšen recept za slovensko-hrvatsko zблиžanje: 1. »Učimo se hrvatskega jezika, oziroma Hrvati slovenskega«. 2. »Organizujemo našega seljaka v gospodarskih zadrugah in se glede kooperacije na gospodarskem polju posvetujemo skupno Hrvati in Slovenci«. 3. »Ne zgubljam o časa o državnopravnih vprašanjih glede Dalmacije in Bosne in slovenskih dežel, ako se še ne dajo realizovati, temveč se medsebojno spoznavajmo in se v gospodarski organizaciji zблиžajmo. Ustvarimo **gospodarske** in duševne vezi med narodom, ki stanuje od Južnih Alp tja doli do črnogorskih in srbskih meja, in potem smo storili za našo bodočnost več kakor z učenimi razpravami o naših naravnih in historičnih pravicah. To bi bilo po našem mnenju prva naloga za končno rešitev slovensko-hrvatskega vprašanja».⁶⁴

Prav tako je bil objavljen govor poslanca Vencajza v delegaciji, v katerem je poudarjal, da »zgodovinski razvoj juga zahteva, da ga upoštevajo kot popolno veljaven faktor in ne kot quantité negligible. Ondi stanujoča naroda: Hrvati in Slovenci, imajo kakor vsak drug narod političen ideal, za katerega se bojujejo in ga skušajo uresničiti. Ta ideal, združenje vseh dežel, ki so nekdanj spadale k hrvatski državi, dežela, ki so last hrvatsko-slovenskega naroda v okvirju habsburške monarhije, to je boljše rečeno stara ilirska ideja, v resnici avstrijska ideja in konstatiram, da doslej Nj. Veličanstvo naš vzvišeni vladar ni še odložil naslova: kralj ilirski. To je naš ideal, naš program!»⁶⁵

Naslednji pomemben dogodek so bile volitve v državni zbor, razpisane za december 1900 in januar 1901. Septembra 1. 1900 je bil namreč zaradi češke obstrukcije in razpada državno-zborske desnice razpuščen parlament.⁶⁶

Na novih volitvah je bilo v državni zbor izvoljenih skupno 15 slovenskih poslancev in znova se je pojavilo vprašanje njihove parlamentarne organiziranosti. Klerikalci so bili sicer za klub, ki bi združeval vse slovenske in hrvatske poslance, seveda z izjemo kranjskih liberalcev.⁶⁷

Prvi »neobvezni razgovor« glede sestave »jugoslovanske delegacije« je bil 28. januarja 1901 na Dunaju. Na Šušteršičevo povabilo so se sestali Berks, Ploj, Vencajz in seveda Šušteršič. Kot predstavnik pravaške stranke se je sestanka udeležil Biankini. Povabljeni so bili še Robič, Pfeifer, Povše, Pogačnik, Žičkar, Gregorčič, Žitnik in pa Spinčič, ki pa so svojo odsotnost večinoma opravičili.⁶⁸ Šušteršič je v imenu KNS izrekel »pripravljenost sodelovati z vsemi slovenskimi (nanašalo se je poslance s Štajerske, ki so sicer stali na katoliškem programu, vendar so bili politično nekako neopredeljeni, in na poslanca Gregorčiča z Goriškega – op. B.R.) in hrvatskimi poslanci **izvzemši** kranjske liberalce«. Berks, Ploj (poslanca s Štajerske) in Biankini so izrekli obžalovanje, da ni mogoča ustanovitev »skupnega kluba **vseh** slovenskih in hrvatskih poslancev«. Sestanek se je nadaljeval še naslednji dan, na njem pa so bili prisotni tudi poslanci Gregorčič, Pfeifer, Pogačnik in Žitnik. Ta drugi sestanek je bil dokaj kratek. Izvoljen je bil odsek (sestavljali so ga Šušteršič, Ploj, Gregorčič in Biankini), ki je imel nalogo sestaviti »pravila kluba« tako, da bi omogočala pristopiti tudi drugim ne samo slovenskim in hrvatskim – slovanskim poslancem. Še isti dan (29. 1. 1901) se je novoizvoljeni odsek ponovno sestel in sprejel okvirna pravila »Slovanskega centra«, katera je predlagal dr. Šušteršič (z majhnimi dopolnili Ploja).⁶⁹

30. januarja je bila tretja seja, ki so se je v večjem številu udeležili tudi predstavniki obeh hrvatskih strank (narodne in pravaške). Le-ti so izjavili, da »ne vstopijo v noben klub, ki ne bi bil odprt **vsem** slovenskim poslancem temveč da, ako se spor ne poravna, osnujejo hrvatski klub«. Na četrtem sestanku (31. januar) so bila prebrana pravila »Slovanskega centra«. Pravila so potem podpisali Šušteršič, Berks, Gregorčič, Pfeifer, Pogačnik, Povše, Vencajz, Žičkar in Žitnik. Odklonila sta jih štajerska poslanca Robič in Ploj, izvoljena na podlagi

⁶⁴ Slovenec, 14. in 18. april 1900, št. 86 in 97.

⁶⁵ Slovenec, 6. junij 1900, št. 128.

⁶⁶ F. Erjavec, n. d., str. 74.

⁶⁷ Slovenec, 22. januar 1901, št. 18; F. Erjavec, n. d., str. 75; Vasilij Melik, Slovenci v državnem zboru 1893–1904, ZČ 33, zv. 1, Ljubljana 1979, str. 63.

⁶⁸ Slovenec, 18. februar 1901, št. 40; F. Erjavec, n. d., str. 74.

⁶⁹ Slovenec, 4. februar 1901, št. 28.

slogaškega programa ter pravaški poslanec Spinčič. Še isti dan je »dr. Šušteršič to dejstvo oficijelno naznanil dr. Ivčeviću za narodno in Biankiniju za pravaško dalmatinsko stranko . . . Oba gospoda sta izjavila, da se bodejo Hrvati o položaju skupno posvetovati«. Šušteršič je v imenu podpisnikov pravil prevzel začasno vodstvo skupine in nalogo, da vodi pogajanja z drugimi slovanskimi strankami glede morebitnega pristopa.⁷⁰

Vendar so slovenski klerikalci v tem trenutku že začeli – če temu lahko tako rečemo – vsaj začasno izgubljati nadzor nad situacijo, saj se je »vprašanje glede klubov pri Jugoslovanih« začelo reševati tudi mimo njih. Hrvatje so namreč z »liberalnimi Slovenci« vodili posebna pogajanja in so načrtali z njimi nek klubov statut.⁷¹ 5. februarja je *Slovenski Narod* prinesel z klerikalce skrajno neprijetno vest, da se je »konstituiral klub hrvatskih in slovenskih poslancev«, v katerem so bili združeni vsi tisti, ki »niso vstopili v Šušteršičev klub«. Sestavljali so ga trije kranjski liberalci (Tavčar, Plantan in Ferjančič), goriški liberelec Gaberšček, štajerska poslanca Ploj in Robič (to je še posebej prizadelo klerikalce) ter vseh deset hrvatskih poslancev (Perić, Biankini, Spinčič, Ferri, Ivčević, Šupuk, Berčić, Zaffron, Vuković in Klaić).⁷²

Tudi *Slovenski centrum* je povečal število svojih članov. Priključila sta se mu dva češka katolika (Stojan in Hruban), pet Rusinov (Barwinski, Gladiszewski, Dloužanski, Mandyczewski in Pihulijak) ter pet Poljakov (Bomba, Fijak, Kubik, Szajer in Wilk), tako da je v začetku februarja štel 21 članov.⁷³

Verjetno je bil to precej slab obliž na rane klerikalcev, ki se jim je načrt osamitve kranjskih liberalcev vsaj v začetku popolnoma ponesrečil. O tem nam priča tudi članek v *Slovincu* z zelo karakterističnim naslovom. V njem se namreč postavlja vprašanje ali ne gre morda za »Razpor mej slovenskim in hrvatskim narodom?«. Najbolj boleče za klerikalce je bilo očitno to, da sta lahko dva slovenska štajerska poslanca (Robič in Ploj), »ki sta voljena na strogo katoliški program, pri tej ločitvi takoj brez pomisleka, stopila na liberalno stran!« Prav tako jim ni šlo v račun, da so v skupnem klubu z liberalci bili kar trije hrvatski duhovniki (Biankini, Perić in Spinčič), ki so se »prijedružili . . . rajše dr. Tavčarju . . . nego svojim stanovskim tovarišem iz slovenskih pokrajin.«⁷⁴

Glede ustvarjanja političnih zvez s Hrvati, je bila namreč težava za KNS v tem, da na Hrvatskem »ni imela idejno in organizacijsko primernega partnerja«, ker »tam ni bilo moderne, množične klerikalne stranke«.⁷⁵

To pa je bil verjetno tudi razlog za zadržanost škofa Jegliča do Hrvatov, katerim je očital liberalizem. Jeglič se je mudil na Dunaju prav v času formiranja obeh klubov in je tako v svojem dnevniku komentiral tudi ta dogodek. Žal mu je, da so »Hrvatje in dva poslanca Štajerske z našimi zagrizenimi liberalci, ki pobijajo našo katoliško organizacijo, napravili poseben klub. Kako je to moralo boleti g. dr. Šušteršiča; no, vendar se mu je posrečilo napraviti slovanski centrum z 21 udi. Bog ve, zakaj je to on dopustil? Da ne bomo preveč prevzetni in pa **da se naši mladi, ki za zvezo s Hrvaško sanjarijo, malo ohlade** (podčrtal B. R.). Hrvatje še ne pojmiyo, kaj današnja socialna borba pomeni. Vidijo samo jezik in državno pravo hrvaško, družega nič. Vidim iz časopisov, da je javno mnenje hrvaško še liberalno . . .«.⁷⁶

Nastanek dveh jugoslovanskih klubov ni ustrezal ne eni ne drugi strani, zato je prišlo med obema tudi do »spravnih poskusov«. Izmenjanih je bilo nekaj pisem,⁷⁷ vendar za KNS ni bila sprejemljiva nobena varianta, ki bi vključevala tudi kranjske liberalce. Tako je bil tozadevno neuspešen tudi obisk člana *Hrvatsko-slovenskega kluba* Ploja pri škofu Jegliču, katerega odgovor je bil, da »njegovo prizadevanje in abstrakto jako lepo« vendar »in concreto, glede

⁷⁰ *Slovenec*, 5. februar 1901, št. 29.

⁷¹ *Slovenec*, 5. februar 1901, št. 29; *Slovenski Narod*, 4. februar 1901, št. 28.

⁷² *Slovenski narod*, 5. in 6. februar 1901, št. 29 in 30; *Slovenec*, 6. februar 1901, št. 30; V. Melik, *Slovinci v državnem zboru*, str. 64.

⁷³ *Slovenec*, 9. februar 1901, št. 33; V. Melik, *Slovinci v državnem zboru*, str. 63–64.

⁷⁴ *Slovenec*, 7. februar 1901, št. 31.

⁷⁵ J. Pleterški, *Zveza VSLs in HSP*, str. 12.

⁷⁶ *Jegličev dnevnik*, 15. februar 1901.

⁷⁷ *Slovenec*, 18. in 28. februar ter 4. april 1901, št. 40, 49 in 77; *Slovenski Narod*, 22. marec 1901, št. 67.

na naše boje, na surovo postopanje dr. Tavčarja, na njegovo sovraštvo do duhovnov, in na bitne opreke v celem programu: liberalni ekonomizem proti socijalno krščanskemu programu etc. ni mogoče«, saj kot pravi Jeglič, »ko bi se naši poslanci z dr. Tavčarjem združili, izgubili bi dober glas in zaupanje za vselej«. ⁷⁸

Edini rezultat vseh teh prizadevanj je bil sklep, da bosta »kluba v narodnih vprašanjih postopala složno od slučaja do slučaja«. ⁷⁹

Vendar pa je kmalu postalo jasno, da Plojev obisk pri škofu Jegliču ni minil brez posledic. Konec marca je namreč Ploj v svojem pismu Tavčarju zahteval zaradi napadov *Slovenskega Naroda* na »vero in katoliške verske institucije« njegov »izstop« iz Hrvatsko-slovenskega kluba. Njegovo zahtevo so z grožnjo svojega izstopa podprli še Robič, Biankini, Perić in Spinčić, torej vsi tisti, ki jim je KNS in pa škof Jeglič tudi najbolj zamerila sodelovanje z liberalci. Na to zahtevo je Tavčar takoj odstopil, nekaj dni zatem pa so mu sledili še Ferjančič, Plantan in Gabersček. Tako se je klerikalni načrt osamitve liberalcev na koncu le posrečil. Liberalci so potem s še dvema srbskima poslancema iz Dalmacije (Kvekić in Vuja-tović) ustanovili »Jugoslovanski napredni klub«. ⁸⁰

Z izstopom slovenskih liberalcev iz Hrvatsko-slovenskega kluba je bil izpolnjen glavni pogoj KNS za fuzijo obeh klubov, vendar do nje tudi sedaj ni prišlo. Kluba sta sprejela le sklep o sestavi skupne parlamentarne komisije, ki »naj v važnejših vprašanjih stavi predloge«, ⁸¹ do fuzije same pa je prišlo šele dobro leto kasneje (4. junija 1902). ⁸²

»Kar se je tako dolgo pripravljalo, tolikokrat naznanilo in zopet preklicalo, se je naposled vendar uresničilo«, je malce resignirano ugotovil *Slovenski Narod*. ⁸³ Ob ustanovitvi je klub štel 27 članov, po vključitvi Berkša, ki nekaj časa ni bil vključen v noben klub, pa se je število članov povečalo na 28 (11 Slovencev, 10 Hrvatov, nekaj Čehov in Rusinov). »Načelnika« kluba sta bila Šušteršič in Ivčević. V začetku je skupni klub obdržal ime Slovanski centrum, pozneje, sredi novembra l. 1902 pa se je preimenoval v »Slovansko zvezo«. ⁸⁴ Tudi ta klub »je še nadalje vodil napram vladi politiko proste roke, sčasoma pa je prešel vsled Körberjeve protislovenske politike v stalno opozicijo«. ⁸⁴

Kljub dejstvu, da je KNS sedaj uspela fuzija, je bilo opazno, da je (sicer še vedno poudarjana) slovensko-hrvatska vzajemnost izgubila precej svojega začetnega elana. Tako je tudi škof Jeglič, ki tej ideji nikoli ni bil blizu, ob svojem obisku v Kamniku, kamor je 3. oktobra 1903 prišel blagoslovit »Kamniški dom«, te slovesnosti pa so se udeležili tudi hrvatski predstavniki, z olajšanjem zapisal: »Jaz sem prišel še le ob dveh, da sem bil pri napitnicah. Jaz sem napil cesarju, za to napitnico so se vrstile druge. Bal sem se, da se radi Hrvatov ne bo kaj preveč povdarjala vzajemnost naša in hrvaška. No, še dosti zmerno se je govorilo. Jaz za to »zajednico« nič kaj dosti ne maram, ker Hrvatje jo tako razumejo, da se moramo mi pohrvatiti. Po banketu ob 4½ so skoro vsa društva odšla. Hrvatje tudi. Nobena nerodnost se ni zgodila«. ⁸⁶ Delno je to prav gotovo tudi posledica razmer, v katerih za uresničevanje (tudi v tem sestavku omenjenih) idej in načrtov ni bilo prav nobenih realnih možnosti. Leto 1903 s številnimi pomembnimi dogodki (spomladansko dogajanje na Hrvatskem, uboj srbskega kralja Aleksandra, dogajanje v Makedoniji), je znova aktiviralo mnoge stare in budilo nove ideje. Vendar to ni več tema tega sestavka.

⁷⁸ Jegličev dnevnik, 23. februar 1901.

⁷⁹ *Slovenec*, 27. februar in 18. marec 1901, št. 48 in 64.

⁸⁰ *Slovenski narod*, 2., 4. in 5. april 1901, št. 75, 77 in 78; *Slovenec*, 5. april 1901, št. 78; V. Melik, *Slovenci v državnem zboru*, str. 64.

⁸¹ *Slovenec*, 21. maj 1901, št. 115.

⁸² *Slovenec*, 3., 5. in 7. junij 1902, št. 124, 126 in 128; F. Erjavec, n. d., str. 77.

⁸³ *Slovenski Narod*, 6. junij 1902, št. 127.

⁸⁴ *Slovenec*, 19. november 1902, št. 266.

⁸⁵ F. Erjavec, n. d., str. 77.

⁸⁶ Jegličev dnevnik, 5. oktober 1903.

Zusammenfassung

DIE KATHOLISCHE NATIONALE PARTEI (KATOLIŠKA NARODNA STRANKA) UND DIE KROATEN IN DEN JAHREN 1897–1903

Boris Radosavljevič

Das Jahr 1897 brachte mit dem Scheitern von Baden's Sprachenverordnung eine große Enttäuschung für die slawischen Völker der Monarchie und einen schweren Schlag für die Hoffnungen auf eine Lösung der nationalen Frage. Aus diesem Grunde traten gegen Ende des 19. Jahrhunderts unter den Slowenen Gedanken und Pläne von einem engeren Zusammenschluß mit Kroatien wieder stärker in den Vordergrund. Von allen slowenischen politischen Parteien und Gruppen war die Slowenische Nationale Partei (Slovenska narodna stranka) am bedeutendsten, nicht nur als Trägerin der slowenischen Visionen einer jugoslawischen Einigung in den ersten Jahren dieses Jahrhunderts und deren stimmkräftigster Interpret, sondern auch deswegen, weil sie als stärkste Partei auch tatsächlich Ausdruck des politischen Willens des überwiegenden Teils des slowenischen Volkes war, ein entscheidender Faktor im inneren politischen Leben und von wesentlicher Bedeutung für die äußeren Beziehungen.

In diesem Zeitabschnitt begann die Katholische Nationale Partei auch ihr jugoslawisches Programm zu erarbeiten, dessen Grundzüge bis zum Jahre 1917 folgende waren: die prinzipielle Ablehnung einer revolutionären Lösung der jugoslawischen Frage, die Anlehnung an Österreich und seinen Staatsrahmen, das kroatische Staatsrecht als Grundlage einer Vereinigung von Slowenen und Kroaten, in letzter Phase und als Endziel die Gründung eines autonomen jugoslawischen Staates auf föderalistischer Basis mit Hilfe des habsburgischen Zepters und unter dessen Herrschaft. Im Rahmen dieser Voraussetzungen gab es mehrere Varianten für ihre Realisierung. Die erste und am Anfang einflußreichste Variante war das politische und nationale Konzept von Dr. Ivan Šušteršič. Es beruhte auf der Wahrung der Interessen der Habsburger Dynastie und Monarchie sowie auf dem kroatischen Staatsrecht, welches die Gründung einer jugoslawischen staatsrechtlichen Einheit im Rahmen der Monarchie vorsah. In einem derart reformierten Österreich-Ungarn, in der politischen Einigung der Südslawen der Monarchie, sahen die Anhänger von Šušteršič auch die Lösung der slowenischen nationalen Frage.

Nach den Reichsratswahlen 1897 kam es durch intensive Bemühungen von Šušteršič zur Gründung des »Slawischen christlich-nationalen Bundes« (Slovanska krščanska narodna zveza), der 35 Mitglieder zählte (davon 11 Kroaten und 16 Slowenen). In demselben Jahr wurde (ohne nennenswerte Folgen) auch eine »Gesamtslowenische und istrisch-kroatische Versammlung« (Vseslovenski in istersko-hrvatski shod) abgehalten. Im Jahre 1898 nahmen die Vertreter der Katholischen Nationalen Partei an einer Versammlung der Kroatischen Rechtspartei (Hrvatska stranka prava) in Trsat teil. Die Initiative für eine Zusammenarbeit der Katholischen Nationalen Partei mit der Kroatischen Rechtspartei ging von Krek und seinem Kreis aus. Auch andere Kontakte wurden intensiviert (Bergsteiger bzw. Wanderer, Sportler).

Es muß erwähnt werden, daß der Ljubljanaer Bischof A.B. Jeglič im Gegensatz zur Führung der Katholischen Nationalen Partei viel zurückhaltender gegenüber den Kroaten war. Im Hinblick auf die Herstellung von politischen Beziehungen mit den Kroaten war die Lage für die Katholische Nationale Partei insofern schwierig, als sie in Kroatien keinen entsprechenden Partner in ideologischer und organisatorischer Hinsicht besaß, weil dort keine moderne, klerikale Massen-Partei existierte. Das dürfte auch der Grund für die Zurückhaltung von Bischof Jeglič gegenüber den Kroaten gewesen sein, denen er unter anderem auch Liberalismus vorwarf.

Die Kroaten und Slowenen waren nach der Ausschreibung der Reichsratswahlen für Dezember 1900 und Januar 1901 nicht mehr in einem einheitlichen Klub vereint. Erst am 4. Juni 1902 gelang es durch die Bemühungen von Šušteršič, daß sich die Kroaten dem »Slawischen Zentrum« (Slovanski centum) anschlossen. Der Klub, der 28 Mitglieder (davon 11 Slowenen und 10 Kroaten) zählte, wurde Mitte November 1902 in den »Slawischen Bund« (Slovanska zveza) umbenannt, schloß jedoch die slowenischen Liberalen aus. Trotz der Tatsache, daß es der Katholischen Nationalen Partei endlich gelungen war, eine Fusion mit den Kroaten herbeizuführen, konnte man nicht übersehen, daß die (noch immer angestrebte) slowenisch-kroatische Zusammenarbeit viel von ihrem anfänglichen Elan einbüßte. Teilweise ist das zweifellos auch die Folge von Verhältnissen, in denen für die Realisierung der auch in diesem Beitrag erwähnten Ideen und Vorhaben gar keine realen Chancen bestanden.